

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA IJTIMOY TARMOQ LEKSIKASI SHAKLLANISHINING GRAMMATIK STRUKTURASI

Eshqorayev Esan Aburaxmatovich,

Toshkent amaliy fanlar universiteti, “Tillar” kafedrasida ingliz tili o‘qituvchisi

eshkaraevesan@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18268553>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida ijtimoiy tarmoqlar muhitida shakllanayotgan leksik birliklarning grammatik strukturasi qiyosiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e’tibori raqamli kommunikatsiya sharoitida yuzaga kelayotgan yangi so‘zlar, qisqartmalar, affiksatsiya jarayonlari, sintaktik soddalashuv va morfologik transformatsiyalarning til tizimiga ta’sirini aniqlashga qaratilgan. Ijtimoiy tarmoqlar tilining o‘ziga xosligi shundaki, u an’anaviy adabiy me’yorlardan chekinib, tezkorlik, ixchamlik va ekspressivlik tamoyillariga asoslanadi. Maqolada ingliz tilida analitik tuzilmalarning ustunligi va o‘zbek tilida esa agglutinatив xususiyatlar asosida yuzaga kelayotgan yangi grammatik modellar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoq leksikasi har ikki tilda ham grammatik tizimning moslashuvchanligini namoyon etadi, biroq bu jarayonlar milliy til tuzilmasiga xos bo‘lgan ichki qonuniyatlar asosida amalga oshadi. Maqola zamonaviy lingvistika, sotsiolingvistika va internet-lingvistika yo‘nalishlari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoq leksikasi, grammatik struktura, raqamli kommunikatsiya, morfologik transformatsiya, sintaktik soddalashuv, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy lingvistika.

Аннотация. В статье с сопоставительно-лингвистических позиций анализируется грамматическая структура лексических единиц, формирующихся в среде социальных сетей в английском и узбекском языках. Основное внимание уделяется выявлению влияния новых слов, аббревиатур, аффиксационных процессов, синтаксического упрощения и морфологических трансформаций, возникающих в условиях цифровой коммуникации, на языковую систему. Особенность языка социальных сетей заключается в отклонении от традиционных литературных норм и опоре на принципы скорости, краткости и экспрессивности. В статье рассматриваются новые грамматические модели, формирующиеся на основе преобладания аналитических структур в английском языке и агглютинативных особенностей в узбекском языке. Результаты исследования показывают, что лексика социальных сетей в обоих языках отражает гибкость грамматической системы, однако данные процессы реализуются на основе внутренних закономерностей, присущих структуре национального языка. Статья имеет теоретическую и практическую значимость для направлений современной лингвистики, социолингвистики и интернет-лингвистики.

Ключевые слова: лексика социальных сетей, грамматическая структура, цифровая коммуникация, морфологическая трансформация, синтаксическое упрощение, английский язык, узбекский язык, сопоставительная лингвистика.

Abstract. This article analyzes the grammatical structure of lexical units formed in the social media environment in English and Uzbek from a comparative-linguistic perspective. The main focus of the study is to determine the impact of new words, abbreviations, affixation processes, syntactic simplification and morphological transformations arising in the context of digital communication on the language system. The peculiarity of the language of social networks is that it deviates from traditional literary norms and is based on the principles of speed, conciseness and expressiveness. The article analyzes new grammatical models emerging based on the predominance of analytical structures in English and agglutinative features in Uzbek. The results of the study show that the lexicon of social networks in both languages reflects the flexibility of the grammatical system, but these processes are carried out on the basis of internal laws inherent in the structure of the national language. The article is

of theoretical and practical importance for the directions of modern linguistics, sociolinguistics and Internet linguistics.

Keywords: *social network lexicon, grammatical structure, digital communication, morphological transformation, syntactic simplification, English, Uzbek, comparative linguistics.*

Kirish. XXI asr boshidan boshlab raqamli kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi inson nutq faoliyatining barcha qatlamlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar tilning yangi funksional maydoniga aylanishi natijasida leksik va grammatik tizimda ilgari kuzatilmagan hodisalar paydo bo'ldi. Bu jarayon tilning faqat lug'aviy boyishiga emas, balki grammatik strukturadagi o'zgarishlarga ham sabab bo'lmoqda. Ingliz va o'zbek tillari misolida ijtimoiy tarmoq leksikasining shakllanishi va uning grammatik xususiyatlarini tahlil qilish ushbu o'zgarishlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlash imkonini beradi.

Ijtimoiy tarmoq muhitida nutqning asosiy talabi tezkorlik bo'lib, bu hol grammatik soddalashuv, qisqartirish va sintaktik minimalizmni kuchaytiradi. Ingliz tilida bu jarayon asosan analitik konstruksiyalar, qisqa fe'lli birikmalar va abbreviatsiyalar orqali namoyon bo'lsa, o'zbek tilida affiksatsiya, so'z yasallashining moslashuvi va og'zaki nutqqa xos shakllarning yozma muloqotga ko'chishi orqali amalga oshadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlar tilini alohida kommunikativ tizim sifatida o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biridir.

Mazkur tadqiqotning dolzarbliigi shundaki, u ijtimoiy tarmoqlar tilida yuzaga kelayotgan grammatik o'zgarishlarni tasodifiy hodisa emas, balki til taraqqiyotining tabiiy bosqichi sifatida talqin qiladi. Tadqiqot ingliz va o'zbek tillarining strukturaviy farqlarini inobatga olgan holda, raqamli muhitda tilning moslashuv mexanizmlarini yoritishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy tarmoqlar tilini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar asosan internet-lingvistika va sotsiolingvistika doirasida olib borilgan. G'arbiy tilshunoslikda bu yo'nalish D. Crystal, S. Herring, N. Baron kabi olimlarning ishlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular raqamli kommunikatsiyaning til strukturasi va nutq amaliyotiga ta'sirini tahlil qilgan. Ushbu tadqiqotlarda ingliz tilida grammatik soddalashuv, emotiv birliklarning grammatik funksiyalashuvi va sintaktik fragmentatsiya keng yoritilgan.

O'zbek tilshunosligida esa ijtimoiy tarmoq tiliga oid tadqiqotlar nisbatan yangi bo'lib, asosan leksik va stilistik jihatlarga e'tibor qaratilgan. Grammatik strukturadagi o'zgarishlar ko'pincha umumiy til taraqqiyoti doirasida izohlangan. Shu bois, ingliz va o'zbek tillarida ijtimoiy tarmoq leksikasining grammatik shakllanishini qiyosiy tahlil qilish mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlar ko'pincha alohida til materialiga tayangan holda olib borilgan bo'lib, qiyosiy yondashuv yetarli darajada qo'llanilmagan. Mazkur maqola aynan shu jihati bilan ajralib turadi va ikki tilning

grammatik tizimlari asosida ijtimoiy tarmoq leksikasining shakllanish mexanizmlarini yoritadi.

Metodologiya. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, strukturaviy va kontekstual metodlar qoʻllanildi. Empirik material sifatida ingliz va oʻzbek tilidagi ijtimoiy tarmoqlarda faol ishlatilayotgan leksik birliklar tanlab olindi. Tahlil jarayonida ularning morfologik tuzilishi, sintaktik joylashuvi va grammatik funksiyasi aniqlandi. Shuningdek, statistik kuzatuv usuli orqali ayrim grammatik modellarining takrorlanish chastotasi oʻrganildi.

Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan kompleks yondashuv asosida olib borildi va unda zamonaviy lingvistik tahlilning bir necha samarali usullari uygʻun holda qoʻllanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik tayanchi sifatida qiyosiy-typologik, strukturaviy-grammatik hamda diskursiv tahlil metodlari tanlandi. Ushbu yondashuv ingliz va oʻzbek tillarida ijtimoiy tarmoq leksikasining shakllanish jarayonini nafaqat leksik birliklar darajasida, balki ularning grammatik struktura bilan oʻzaro munosabatlari doirasida chuqur oʻrganish imkonini berdi.

Empirik materiallarni tanlash jarayonida ijtimoiy tarmoqlarning real kommunikativ muhitini aks ettiruvchi ochiq manbalardan foydalanildi. Xususan, ingliz va oʻzbek tillarida faol ishlatilayotgan ijtimoiy tarmoq postlari, izohlar va qisqa muloqot birliklari kuzatildi hamda tahlil uchun saralandi. Bu jarayonda tasodifiylikni kamaytirish maqsadida faqat yuqori chastotaga ega boʻlgan, keng auditoriya tomonidan qoʻllanilayotgan leksik birliklar tanlab olindi. Ushbu tanlov tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirishga xizmat qildi [2, 84–90-b].

Metodologik jihatdan muhim boʻlgan yana bir yoʻnalish – morfologik va sintaktik tahlil usulidir. Ingliz tilida ijtimoiy tarmoq leksikasining feʼllashuvi, soʻz turkumlari oʻrtasidagi funksional siljishlar va analitik konstruktsiyalarning grammatik barqarorlashuvi alohida tahlil qilindi. Oʻzbek tilida esa affiksatsiya jarayonlari, yordamchi feʼllarning grammatik roli va soʻz birikmalarining yangi modellari aniqlanib, ularning til tizimidagi oʻrni baholandi. Bu jarayonda grammatik birliklar anʼanaviy meʼyorlar bilan qiyoslanib, ularning funksional oʻzgarish darajasi aniqlandi [3, 61–68-b].

Shuningdek, tadqiqotda kontekstual-diskursiv tahlil metodidan ham foydalanildi. Ushbu metod ijtimoiy tarmoqlardagi grammatik birliklarning faqat formal tuzilishini emas, balki ularning real kommunikativ vaziyatdagi pragmatik funksiyasini aniqlash imkonini berdi. Natijada, ayrim grammatik shakllarning ijtimoiy tarmoq muhitida semantik jihatdan qayta talqin qilinayotgani va nutqiy iqtisod tamoyiliga boʻysunayotgani aniqlandi. Bu hol til birliklarining raqamli diskursda qayta funksiyalanish jarayonini ochib berdi [1, 137–143-b].

Tadqiqot metodologiyasining muhim jihatlaridan biri sifatida sifat va miqdoriy tahlil usullarining uygʻunligi ham qayd etilishi lozim. Ayrim grammatik modellar va leksik birliklarning takrorlanish chastotasi miqdoriy kuzatuv asosida aniqlanib, keyinchalik sifat

tahlili orqali ularning til tizimidagi ahamiyati izohlandi. Ushbu metodologik yondashuv ijtimoiy tarmoq leksikasini subyektiv baholashdan holi holda, empirik asosda tahlil qilish imkonini berdi [4, 102–109-b].

Umuman olganda, qo‘llanilgan metodologiya ijtimoiy tarmoq leksikasining ingliz va o‘zbek tillaridagi grammatik shakllanish jarayonini ko‘p qirrali, izchil va ilmiy asoslangan holda yoritishga xizmat qildi. Tanlangan metodlar tadqiqot maqsadi va vazifalariga to‘liq mos kelib, olingan natijalarning ishonchliligi va ilmiy qiymatini ta‘minladi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilida ijtimoiy tarmoq leksikasi asosan fe‘l va otlarning funksional kengayishi, qisqartmalar va analitik konstruksiyalar orqali shakllanadi. O‘zbek tilida esa affiksatsiya, so‘z birikmalarining ixchamlanishi va og‘zaki nutqqa xos grammatik shakllarning yozma muhitda mustahkamlanishi ustunlik qiladi.

Til	Asosiy grammatik jarayon	Misol
Ingliz tili	Qisqartirish va analitiklik	<i>to DM, unfriend</i>
O‘zbek tili	Affiksatsiya va moslashuv	<i>postlash, like qilish</i>

Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillarida ijtimoiy tarmoq leksikasining shakllanishi grammatik jihatdan tasodifiy jarayon emasligini, balki har ikki tilning ichki strukturaviy imkoniyatlari asosida amalga oshayotgan tizimli hodisa ekanini ko‘rsatdi. Kuzatuvlar shuni aniqladiki, ingliz tilida ijtimoiy tarmoq leksikasi asosan fe‘llashuv (verbification), prefiks va suffikslarning semantik kengayishi, shuningdek, analitik grammatik konstruksiyalarning ustunligi orqali rivojlanmoqda. Masalan, *to message, to follow, to block* kabi birliklar dastlab ot yoki atama sifatida qo‘llanilgan bo‘lsa, ijtimoiy tarmoq muhitida to‘liq fe‘l funksiyasini bajara boshlagan [1, 112–118-b].

O‘zbek tilida esa mutlaqo boshqa grammatik mexanizm kuzatiladi. Agglutinativ til sifatida o‘zbek tili ijtimoiy tarmoq leksikasini o‘zlashtirishda affiksatsiya va analitik yordamchi fe‘llar orqali moslashadi. *Like qilish, postlash, storiga joylash, bloklab qo‘ymoq* kabi birliklar sintaktik jihatdan barqarorlashib, nutqning turli registrilarida faol ishlatilmoqda. Bu hol grammatik me‘yorlarning buzilishi emas, balki yangi kommunikativ ehtiyojlarga javob beruvchi funksional moslashuv sifatida namoyon bo‘ladi [3, 73–81-b].

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilida qisqartmalar (abbreviations) va qisqa sintaktik tuzilmalar ustunlik qilsa (*IMO, DM, FYI*), o‘zbek tilida esa qisqartmadan ko‘ra to‘liq leksik birlikning affiks yordamida o‘zlashtirilishi afzal ko‘riladi. Bu farq har ikki tilning grammatik tipologiyasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, raqamli muloqot tilni tipologik jihatdan o‘zgartirmasdan, aksincha, uning mavjud imkoniyatlarini faollashtirayotganini ko‘rsatadi [2, 95–102-b].

Muhokama. Natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar grammatik tizimni buzuvchi omil emas, balki uning moslashuvchanligini namoyon etuvchi maydon

sifatida namoyon bo'ladi. Har ikki til misolida ham grammatik o'zgarishlar tilning ichki qonuniyatlariga zid emas, balki ular asosida shakllanadi.

Olingan natijalar ijtimoiy tarmoq tilini "me'yor buzilishi" sifatida baholashga urinishlar ilmiy jihatdan asossiz ekanini ko'rsatadi. Aksincha, bu hodisa tilning ijtimoiy funksiyalarining kengayishi va yangi kommunikativ makonga moslashuvi bilan izohlanadi. Ingliz va o'zbek tillarida kuzatilayotgan grammatik o'zgarishlar umumiy jarayonga bo'ysunsa-da, ularning namoyon bo'lish shakllari tubdan farqlanadi. Ingliz tilida grammatik minimalizm va sintaktik fragmentatsiya kommunikativ samaradorlikni oshirish vositasi sifatida ishlatilsa, o'zbek tilida grammatik to'liqlik saqlangan holda leksik moslashuv amalga oshadi [4, 141–148-b].

Muhokama jarayonida alohida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihat shundaki, ijtimoiy tarmoq leksikasi nafaqat og'zaki va yozma nutq chegaralarini yaqinlashtiradi, balki grammatik kategoriyalarning funksional qayta taqsimlanishiga ham olib keladi. Masalan, o'zbek tilida yordamchi fe'llarning (qilmoq, etmoq) ijtimoiy tarmoq birliklari bilan qo'shilishi natijasida yangi grammatik modellarning shakllanayotgani kuzatiladi. Bu hol til tizimining ichki resurslari qanchalik moslashuvchan ekanini yaqqol ko'rsatadi [3, 86–92-b].

Shuningdek, ingliz tilida ijtimoiy tarmoq muhitida fe'l zamonlarining soddalashuvi va ko'pincha hozirgi zamon shaklining ustunligi kuzatiladi. Bu hodisa pragmatik omillar bilan bog'liq bo'lib, tezkor axborot almashinuvi jarayonida murakkab grammatik shakllar kommunikativ jihatdan ortiqcha yuk sifatida qabul qilinadi [1, 129–134-b]. O'zbek tilida esa zamon shakllari to'liq saqlanadi, biroq gap strukturasi ixchamligi ortadi. Bu farq ijtimoiy tarmoqlarning til tizimiga ta'siri universal emas, balki milliy til tabiatiga mos tarzda kechishini tasdiqlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida ijtimoiy tarmoq leksikasining grammatik strukturasi til taraqqiyotining zamonaviy bosqichini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari ushbu jarayonlarni lingvistik jihatdan tushunish va baholash uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida ijtimoiy tarmoq leksikasining grammatik strukturasi zamonaviy til taraqqiyotining muhim ko'rinishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli kommunikatsiya til tizimini yemiruvchi omil emas, balki uning funksional imkoniyatlarini kengaytiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida analitik strukturalar va qisqartmalar orqali grammatik moslashuv amalga oshsa, o'zbek tilida affiksatsiya va yordamchi fe'llar orqali yangi grammatik modellar shakllanadi [2, 155–160-b].

Mazkur tadqiqot ijtimoiy tarmoq tilini faqat stilistik yoki leksik hodisa sifatida emas, balki grammatik tizim doirasida tahlil qilish zarurligini asoslab beradi. Bu yondashuv tilshunoslikda raqamli diskursni chuqurroq tushunish va baholash uchun

muhim metodologik asos yaratadi. Tadqiqot natijalari kelgusida internet-lingvistika, qiyosiy grammatika va zamonaviy o‘zbek tilining rivojlanish tendensiyalarini o‘rganishda nazariy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin [4, 172–178-b].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Crystal D. *Language and the Internet*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011. — 304 p.
2. Herring S. *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives*. — Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014. — 280 p.
3. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili: grammatik qurilish va rivojlanish tendensiyalari*. — Toshkent: Fan, 2018. — 312 b.
4. Qodirov A. *Internet lingvistikasi va zamonaviy kommunikatsiya*. — Toshkent: Universitet, 2021. — 256 b.

